

Geciviliseerd of gestigmatiseerd?

Afhankelijkheid en lichaamsbeheersing in de Nederlandse figuratiesociologie en Amerikaanse 'welfare'-debatten

Inleiding

De laatste jaren is een aantal voorzieningen van de Amerikaanse verzorgingsstaat aan het wankelen gebracht. Met de afschaffing van AFDC (Aid to Families with Dependent Children) in 1996 is de schamele inkomensgarantie voor alleenstaande moeders opgeheven. De opkomst van de 'kapitaal-investeringsstaat' (Quadagno 1999) zet ook vraagtekens bij de inkomensgaranties voor ouderen. De Amerikaanse staat is nooit toegekomen aan het realiseren van één van de criteria voor verzorgingsstaten – dat overheden hun burgers een minimum aan economische zekerheid garanderen (Marshall 1950) – en de ontwikkelingen van eind-twintigste en begin-eenentwintigste eeuw gaan juist een heel andere kant op. Met het oog op tal van Europese theorieën over de verzorgingsstaat zijn deze ontwikkelingen verbazingwekkend. Europese sociologen gaan er in de regel van uit dat het goed functioneren van de economie en de overheid in hoogontwikkelde industriële samenlevingen een bepaald minimum aan collectieve zekerheid en publieke voorzieningen vereist. Het meest verbazingwekkende is niet dat voorzieningen gekort of zelfs helemaal opgeheven worden, maar het feit dat de Amerikaanse bevolking met deze ontwikkelingen lijkt in te stemmen. De hervormingen van 'welfare' voor alleenstaande moeders en 'social security' voor ouderen worden gezien als de meest praktische oplossing, soms zelfs door diegenen die erop achteruit gaan.

1 Onmisbaar bij het schrijven van dit artikel waren de vele wijze woorden van vrienden en collega's. Mijn dank aan Anthony Chen, Daniel Dohan, Godfried Engbersen, Neil Fligstein, Teresa Gowan, Trudie Knijn, Anna Korteweg, Nalini Kotamraju, Kristin Luker, Dawne Moon, Raka Ray, Abram de Swaan, Ann Swidler, Geert de Vries, Nico Wilterdink en Ann Wood.

Hoe valt deze instemming te begrijpen? Waarom verwacht het Amerikaanse publiek niet de inkomensondersteuning vanuit de overheid die de meeste Europeanen, inclusief Europese sociologen, als vanzelfsprekend beschouwen? Waarom is het recht op een gegarandeerd minimum inkomen binnen het Amerikaanse politieke discours noch bespreekbaar noch 'voorstelbaar'. Welke culturele factoren beperken de taal waarmee Amerikanen 'welfare' bespreken? Twee domeinen van culturele betekenis zijn hier van belang: de culturele betekenissen van het individu, met name met betrekking tot diens lichaamsbeheersing, en de culturele betekenissen van het samenleven. Aan de 'welfare'-debatten van de afgelopen drie decennia lagen twee algemeen gedeelde denkbeelden ten grondslag: de veronderstelling dat individuen autonoom zijn en de veronderstelling dat deze zelfde individuen de juiste externe stimulans nodig hebben om hun fysieke impulsen te beheersen. Op basis van deze veronderstellingen lijkt een gegarandeerd minimum inkomen onverstandig. Als mensen autonoom zijn, is financiële ondersteuning vanuit de overheid niet nodig en niet wenselijk. En als mensen gemakkelijk uit de band springen, is te veel economische zekerheid, en vooral te weinig druk tot werken, een slecht en misschien zelfs gevaarlijk idee.

Het is moeilijk om greep te krijgen op culturele betekenissen. Zulke betekenissen zijn vaak zo verweven met de manier waarop mensen de wereld waarnemen dat ze onzichtbaar worden, zelfs voor sociale wetenschappers (Friedland & Alford 1991; LeVine 1984).³ Een manier om culturele betekenissen aan het licht te brengen is door ze tegenover afwijkende veronderstellingen te stellen. In dit artikel gebruik ik Abram de Swaan's theorie over het ontstaan van moderne verzorgingsarrangementen (De Swaan 1988) om een aantal cruciale veronderstellingen in de Amerikaanse 'welfare'-debatten naar voren te brengen. Ik spits me toe op De Swaan's begrip 'social consciousness': de verwachting van burgers van hoogontwikkelde industriële landen, dat de overheid garant staat voor hun collectieve economische zekerheid.

In navolging van Norbert Elias betoogt De Swaan dat 'social consciousness' een product is van structurele veranderingen over een lange termijn in wes-

2 'Welfare' heeft een brede betekenis (welzijn) en een nauwe betekenis (bijstand). Om deze dubbele betekenis te behouden gebruik ik het Engelse woord.

3 Met name moeilijk waar te nemen zijn de betekenissen die vanzelflijken te spreken. Ann Swidler beschrijft deze als, 'the set of assumptions so unconscious as to seem a natural, transparant, undeniable part of the structure of the world' (zie ook Derne 1994; Swidler 1986: 279).

terse samenlevingen, veranderingen die ertoe hebben geleid dat burgers steeds meer onderling afhankelijk zijn geworden. Met deze groeiende afhankelijkheden groeide het besef van deze interdependentie, als ook ieders vermogen tot zelfbeheersing. Deze nieuwe houdingen en disposities leidden tot nieuwe verwachtingen ten aanzien van de overheid. De Swaan's betoog over de rol van collectieve economische zekerheid in het leven van de gemiddelde burger en de publieke opinie ten opzichte van deze zekerheid beschrijft goed de stand van zaken in de Nederlandse samenleving van de jaren zeventig en tachtig.

Maar dit betoog gaat niet op voor de Verenigde Staten. Wat opvalt als men de Amerikaanse 'welfare'-debatten uit de jaren zeventig en tachtig naleest is juist de absolute marginalisering van alles wat op 'social consciousness' lijkt. De redevoeringen van politici en de betogen van politieke commentatoren en sociale wetenschappers uit deze periode duiden op een diepe aversie tegen het idee van collectieve economische zekerheid.⁴ Deze zelfde discoursen spreken ook twee andere aspecten van de Swaan's betoog tegen: men hemelt juist het autonome individu op en spreekt tegelijkertijd een angst uit voor het gebrek aan individuele zelfbeheersing.

Het begrip 'social consciousness' staat met andere woorden haaks op de dominante opvattingen ten aanzien van sociale zekerheid in de Verenigde Staten. Desalniettemin brengt De Swaan's visie van het moderne tijdperk een zelden erkend aspect van de Amerikaanse politieke beeldvorming aan het licht: de veronderstelling dat mensen gemakkelijk de beheersing over hun lichamelijke impulsen verliezen. Deze veronderstelling vormt een cruciale schakel in de semiotische logica die de afgelopen drie decennia de Amerikaanse 'welfare'-debatten heeft overheerst. Volgens deze logica zijn individuen niet alleen volledige autonoom maar bezitten zij slechts een zeer fragiel vermogen tot fysieke zelfbeheersing. Vooral deze laatste veronderstelling wakkert oppositie tegen inkomensgaranties aan. Want als mensen, zonder de externe controle die uitgaat van de noodzaak tot werken, overheerst kunnen worden door hun seksuele en agressieve impulsen, dan is een inkomensgarantie noch verstandig noch wenselijk.

4 Dit wil niet zeggen dat er gedurende deze periode geen afwijkende stemmen te horen waren. De meeste serieuze studies naar de oorzaken van armoede zijn telkens uitgekomen op dezelfde conclusie als die van Nixon's 'Heineman Committee' in 1969. Deze conclusie was dat alleen uitbreiding van de overheidsvoorzieningen en inkomensondersteuning de armoede onder Amerikanen zou kunnen beïnvloeden (Katz 1989).

Het civiliseringsproces

De Amerikaanse publieke discussie over 'welfare' wordt beperkt door een uitgesproken gebrek aan vertrouwen in lichamelijke beheersing en de nadruk op onafhankelijkheid in plaats van wederzijdse afhankelijkheid. Deze stelling bouwt voort op Norbert Elias' betoog over de onderlinge samenhang tussen percepties (en ervaringen) op het gebied van het eigen lichaam, het samenleven, en de staat. *Het Civilisatieproces* beschrijft en analyseert de verschuiving in gedachtegang, emotiebeheersing, fysieke ervaring, en gedrag die plaats vond tussen de late middeleeuwen en de vroege twintigste eeuw. De oorzaak van deze microsociologische verschuiving is een proces op macrosociologisch niveau. Dit proces wordt gekenmerkt door een doorgaande arbeidsdeling en de monopolisering van geweld en belastingheffing door zich centraliserende staten. Als gevolg van de differentiatie van sociale functies groeien de sociale verbanden en de wederzijdse afhankelijkheden. Mensen worden zodoende gedwongen hun gedrag beter af te stemmen op dat van anderen, en een beter inzicht te ontwikkelen in de gevolgen van hun eigen handelen. De monopolisering van geweld en belastingheffing door gecentraliseerde staten leidt tot gepacificeerde nationale gemeenschappen waarbinnen individuen het zich kunnen permitteren hun agressieve impulsen te beheersen. Kortom, het wordt voor burgers zowel mogelijk als nodig om een geciviliseerde omgang en emotiebeheersing te ontwikkelen.

Het civiliseringsproces heeft een aantal consequenties voor gevoel, omgang, en gedrag. Met de voortgang van het civiliseringsproces vindt ten eerste een geleidelijke democratisering plaats waardoor extremen in macht en machteloosheid worden afgevlakt (Elias 1994: 511). Ten tweede ontwikkelen mensen een groter vermogen om hun fysieke en emotionele impulsen te beheersen. Deze zelfregulering gaat gepaard met een vermogen tot rationele berekening. Alhoewel deze vermogens en dwangen aanvankelijk in de sociale omgang tussen volwassenen worden aangeleerd, worden zij ten tijde van het industriële tijdperk al vroeg door ouders bij kinderen ingeprent. Deze ervaringen verklaren dat burgers in moderne samenlevingen hun geciviliseerde vermogens en dwangen ervaren als automatismen die van binnen uit komen (Elias 1994: 452).

Het civiliseringsproces maakt meer contact tussen mensen mogelijk terwijl het hen tegelijkertijd uiteen drijft. De pacificatie van de samenleving, schrijft Elias, versterkt het feit dat mensen rekening met elkaar houden (Elias 1994: 165, 477). Maar terwijl het civiliseringsproces mensen beter uitrust om de gevoelens en gedachten van anderen waar te nemen, leidt het proces er ook toe dat zij zichzelf als autonoom en van elkaar afgescheiden gaan ervaren. Het idee

dat de mens een onafhankelijk en zelfgenoegzaam wezen is, weerspiegelt niet de ware menselijke aard, maar is kenmerkend voor een vergevorderd stadium in het civiliseringsproces. De muur die mensen in moderne industriële samenlevingen tussen zichzelf en anderen ervaren is het gevolg van 'the firmer, more comprehensive and uniform restraint of the affects characteristic of this civilizational shift, together with the increased internal compulsions that (...) prevent all spontaneous impulses from manifesting themselves directly and motorically in action, without the intervention of control mechanisms' (Elias 1994: 211). Met andere woorden, de dwang tot zelfbeheersing – waardoor impuls en uitdrukking worden gescheiden – maakt dat mensen zichzelf (fou-tief) gaan beleven als op-zich-zelf-staande wezens die opgesloten zitten in hun eigen lichamen en afgesneden zijn van anderen.

Het collectiviseringsproces

Voortbouwend op zowel Elias' historisch vergelijkende benadering als de speltheorie, ontwikkelde Abram de Swaan (De Swaan 1988) een verklaring voor de collectieve zorgarrangementen die in de loop van het moderne tijdperk in Europa en de vs zijn ontstaan. Evenmin als Elias gelooft De Swaan dat ideeën of 'culturele schemata' een structurerende rol spelen in historische processen (zie ook Wilterdink 1995a). De verdeling van middelen, de competitie tussen sociale groepen en staten, en de coalities tussen klassen en overheidsbureaucraten zijn de belangrijkste krachten achter het collectiviseringsproces. Toch geeft De Swaan aan dat de collectivering van de zorg een zekere mentale houding oproept *en* vereist.⁵ Deze houding bestaat uit bepaalde instellingen, concepties en vermogens die burgers in staat stellen, en die het mogelijk maken, om collectieve zorgarrangementen te accepteren. Hoewel het collectiviseringsproces volgens De Swaan gestuurd werd door keuzes op basis van eigenbelang, kan het collectiviseringsproces zich alleen doorzetten wanneer burgers zich een hoog ontwikkeld gevoel van sociale verantwoordelijkheid eigen maken.

Wat zijn precies de houdingen, concepties en capaciteiten die burgers ontvankelijk maken voor collectieve zorgarrangementen? In de eerste plaats een bewustzijn van hun wederzijdse afhankelijkheden. De Swaan betoogt dat met

5 Volgens de Swaan volgt deze mentale houding op het collectiviseringsproces. Deze houding is echter ook een vereiste voor het collectiviseringsproces (De Swaan 1988: 154).

de groei van 'objectieve' interdependencies, ook de 'subjectieve' gewaarwording van deze verbanden groeide: 'With the lengthening and strengthening of the chains of interdependence went an increasing awareness of these interdependencies among the people who are so linked together' (De Swaan 1988: 253). Een groter bewustzijn van onderlinge afhankelijkheden maakt het gemakkelijker om zich te identificeren met leden van andere sociale klassen. Zo drong geleidelijk het besef door, schrijft De Swaan, 'that people are shaped by social circumstance and that the poor under more favorable conditions would have been much similar to the better off' (De Swaan 1988: 253).⁶

Uit het bewustzijn van wederzijdse afhankelijkheden en de identificatie tussen leden van verschillende sociale milieus ontstaat een bijzonder soort motivatie die De Swaan 'social consciousness' noemt: de behoefte anderen in nood te helpen door middel van een gecentraliseerde overheid. Dit 'social consciousness' bestaat uit 'an awareness of the generalization of interdependence which links all members within a national collectivity, coupled with an abstract sense of responsibility which does not impel to personal action, but requires the needy in general to be taken care of by the state and out of public tax funds' (De Swaan 1988: 10). 'Social consciousness' vereist echter een effectieve staatsbureaucratie. Met andere woorden, mensen moeten zich eerst een oplossing kunnen voorstellen voordat ze het zich kunnen permitteren om een probleem te erkennen.⁷

Social consciousness [is] an awareness of interdependency and a sense of responsibility for the plight of others (...) combined with the conviction that these others ought to be helped, but not anymore by anyone in particular: 'Something ought to be done about.' If there is misery, 'it ought to be taken care of' – not by the beholder, but by something else, by 'it', by the hidden subject of all these phrases in the passive mode: the state (...). The modern concern for the sick and the poor beyond one's intimate circle can be more intense, because it is certain not to cost anyone too much in particular – at most a small increase in fees and taxes. (...) The price of empathy has gone down so much that even common people can afford it (De Swaan 1988: 255).

6 Deze gedachtegang was niet ongevoel onder sociologen in Nederland in de jaren tachtig. Adam Szirmai betoogt bijvoorbeeld dat de gedeelde ervaring van afhankelijkheid 'has led to an erosion – from above and from below – of the legitimacy of the feelings of superiority held by persons in higher positions' (Szirmai 1988: 205).

7 Voor dit aspect van zijn betoog bouwt De Swaan voort op Haskell (1985).

Maar bewustzijn van onderlinge afhankelijkheid is niet het enige vereiste voor de ontwikkeling van 'social consciousness'. Mensen moeten elkaar op een nieuwe manier gaan zien. Maar ze moeten zichzelf ook op een nieuwe manier beleven. In navolging van Elias stellen De Swaan en andere figuratiesociologen dat in de loop van de moderne geschiedenis mensen geleerd hebben beter vooruit te denken en beter controle uit te oefenen over hun handelen. Ze zijn, met andere woorden, zowel rationeler als geciviliseerder geworden.

In de tweede helft van de twintigste eeuw is dat vermogen tot zelfregulering zo sterk ontwikkeld dat een bepaalde informalisering van formele regels en traditionele vormen van macht mogelijk werd. Cas Wouters betoogt dat deze 'informalisering' mogelijk is omdat 'people (...) have forced themselves and each other to behave with greater consideration (...) of the feelings and interests of more people, for more of the time. In this way, they gradually came to exert more and more pressure on themselves and on each other in the direction of stronger, more even and all-round self control' (Wouters 1986: 11). De Swaan (1981) formuleert het anders. Hij ziet de ogenschijnlijke informalisering van normen als symptomatisch voor de overgang van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding.

Het vermogen om zelfbeheersing uit te oefenen over seksuele en agressieve impulsen is op twee manieren belangrijk voor de opkomst van de verzorgingsstaat.⁸ Ten eerste stelt het vermogen tot zelfbeheersing individuen in staat rationeel te handelen, vooruit te denken, en risico's te verkleinen. 'Weerzin tegen risico – welke leidt tot de "subordination of momentary affects for the sake of more distant goals" – ligt ten grondslag aan de bereidheid van burgers om bij te dragen aan de collectieve zorg voor ouderen, gehandicapten en werklozen' (De Swaan 1988: 251).⁹ Ten tweede heeft zelfbeheersing als gevolg dat mensen minder geneigd zijn toe te geven aan hun sadistische behoeftes en meer geneigd zijn mee te leven met het lijden van anderen. 'All those manners of feeling and conduct with which one puts oneself above others are increasingly becoming unacceptable,' schrijft De Swaan. 'Scorn for the defects of others, for their ugliness, incapacity, or indigence only serves to discredit the scoffer in the eyes of most contemporaries' (De Swaan 1981: 371-372). Met de verschuiving in de sociale verhoudingen is het dus een stuk

8 Het civiliseringsproces en het collectiviseringsproces versterken elkaar: collectieve zorgarrangementen leiden tot verdere 'civilisering' van burgers.

9 Een zekere externe dwang, schrijft De Swaan, blijft nodig om ervoor te zorgen dan mensen ook daadwerkelijk hun belastingen betalen.

moeilijker geworden voor mensen om zich simpelweg te koesteren in posities van sociale superioriteit en de fysieke behoeftes en ontberingen van vreemden te negeren.

Twee werelden van welzijn

Wanneer De Swaan stelt dat 'most workers in Western Europe and North America today live in the awareness that they and their families are covered in one way or another against the risks of income loss from disease, disability, unemployment, old age, or death' (De Swaan 1988: 152), geeft hij een juiste beschrijving van de Nederlandse bevolking gedurende de jaren tachtig.¹⁰ Maar deze stelling is minder toepasbaar op de Amerikaanse bevolking gedurende die zelfde jaren.¹¹ Dat de Amerikaanse verzorgingsstaat in veel opzichten 'onderontwikkeld' is in vergelijking met Noord-Europese landen is welbekend (zie Esping-Andersen 1997; Esping-Andersen 1990).¹² Bepaalde voorzieningen zijn relatief goed gesubsidieerd en de verzorgingsstaat die is ingebouwd in het belastingstelsel is aanzienlijk sterker ontwikkeld in de vs dan in andere landen. Maar een gegarandeerd minimum inkomen is nooit ingesteld (Howard 1993; Veen 1996). Na een korte uitbreiding van de sociale rechten in de jaren zestig en vroege jaren zeventig is de inkomensgarantie voor alleenstaande moeders (het voormalige AFDC) voortdurend aangetast totdat deze uiteindelijk in 1996 werd afgeschaft.¹³ Het ontbreken van voldoende bescherming tegen

10 Zoals bekend, bestaat in Nederland een hecht netwerk van uitkeringen en voorzieningen die burgers beschermen tegen het verlies van inkomen (Engbersen et al. 1993). De Nederlands verzorgingsstaat scoort zeer hoog op Esping-Andersen's 'decommodificatie-index' (1990). De zekerheid die hieruit voortvloeide werd begin jaren tachtig onder brede lagen van de bevolking zo vanzelfsprekend geacht dat Van Stolk en Wouters (Van Stolk & Wouters 1983) spraken van de 'gemoedsrust van de verzorgingsstaat'.

11 Hoeveel sociale onzekerheid heerste onder de Amerikaanse arbeiders- en middenklasse blijkt wel uit een aantal studies uit deze tijd (Newman 1999; Rubin 1994).

12 Verscheidene factoren hebben hierbij een rol gespeeld, waaronder de kenmerken van de vroege staatsvorming, de rassenverhoudingen, en de politieke coalities (Esping-Andersen 1990; Orloff 1988; Quadagno 1994; Skocpol 1992).

13 Daarvoor in de plaats kwam de Temporary Aid to Needy Families (TANF) die voor een maximum van vijf jaar (maximaal twee jaar achter elkaar) minimale bijstand verleent aan alleenstaande moeders.

inkomensverlies is evident in het relatief hoge percentage van de bevolking dat in armoede leeft. Afhankelijk van hoe men armoede definieert, is 12 tot 22 procent van de Amerikaanse bevolking arm.¹⁴

Nog belangrijker is het feit dat er weinig politieke steun bestaat voor een inkomensgarantie die deze armoede zou kunnen opheffen. Pogingen om zo'n recht wettelijk vast te leggen zijn keer op keer gestuit op hevige oppositie (Pier-son 1995). Onderdelen van de Amerikaanse verzorgingsstaat, zoals *Social Security* (voor ouderen) zijn weliswaar zeer populair onder de Amerikaanse bevolking. Maar het feit dat de *Social Security*-uitkeringen voortkomen uit significante herverdeling en niet slechts uit de eigen individuele bijdrage is een van de best-bewaarde geheimen van de Amerikaanse politiek. Wanneer het gaat om uitgesproken gesubsidieerde inkomensondersteuning, is de publieke steun op zijn best fragiel. In het midden van de jaren zeventig vond zestig procent van de Amerikaanse bevolking dat een te groot percentage van de nationale begroting aan 'welfare' werd besteed (AuClaire 1984). In 1987 vond slechts een vijfde van de Amerikaanse bevolking dat de overheid burgers een minimum inkomen zou moeten garanderen (International Social Survey Programme 1989). Kortom, de dominante ethiek onder de Amerikaanse bevolking duidt niet op een wijdverbreid 'social consciousness'.¹⁵

Waarom hebben Amerikanen zo'n hekel aan het idee van een recht op een minimum inkomen? Houdingen ten aanzien van de overheid spelen zonder

14 De Amerikaanse verzorgingsstaat bestaat uit een aantal 'rangen'. Een eerste rang bestaat uit sociale verzekeringen (bijvoorbeeld voor ouderen) van wie de uitkeringen relatief hoog zijn. Een tweede rang richt zich expliciet op het economisch zwakste segment van de bevolking, maar verstrekt onvoldoende middelen om deze groep ook daadwerkelijk boven de armoede grens te brengen. De afgelopen dertig jaar was tussen de tien en vijftien procent van de Amerikaanse bevolking officieel 'arm'. Deskundigen zijn het erover eens dat dit cijfer de werkelijke armoede zeer onderschat. Wanneer relatieve criteria gebruikt worden om armoede te meten, dan blijkt een vijfde van de Amerikaanse bevolking arm te zijn (Cantillon 1997; O'Hare 1996).

15 Dat wil niet zeggen dat er geen enkele steun is voor eventuele uitbreiding van het overheidsingrijpen ten behoeve van de collectieve economische zekerheid. Het wereldbeeld van Amerikaanse liberalen, betoogt George Lackoff (1996), staat veel positiever tegenover afhankelijkheden en inkomensondersteuning door de overheid dan het wereldbeeld van conservatieven. Onder de zwarte Amerikaanse bevolking heerst aanzienlijk meer steun voor 'welfare' dan onder de blanke bevolking (Brodie 1995).

meer een rol.¹⁶ Maar zulke houdingen berusten voor een deel op andere, minder expliciete politieke en culturele schemata die betekenis geven aan de relaties tussen mensen en aan de beheersing van fysieke impulsen. Leest men de redevoeringen van politici, en de geschriften van commentatoren en wetenschappers erop na dan vallen een aantal terugkerende beelden en symbolen op.¹⁷ Het eerste thema is 'het stigma van de afhankelijkheid': de veronderstelling dat mensen van nature onafhankelijk zijn en alleen onder uitzonderlijke, meestal pathologische omstandigheden, afhankelijk. Het tweede is het beeld van het 'uit-de-hand-gelopen lichaam', dat de indruk wekt dat zelfbeheersing een zeer fragiele prestatie is en eentje die gemakkelijk door de verkeerde prikkels wordt ondermijnd. Wanneer zelfbeheersing afhangt van de juiste balans van externe prikkels dan is het beschikbaar zijn van een inkomensgarantie geen goede zaak. De sociale zekerheid die daaruit volgt kan immers, zo suggereert men, de drijfveer tot werken in gevaar brengen.

Het stigma van afhankelijkheid

The issue of welfare is the issue of dependency. It is different from poverty (...) Being poor is often associated with considerable personal qualities; being dependent rarely so. This is not to say that dependent people are not brave, resourceful, admirable, but simply that their situation is never enviable, and rarely admired. It is an incomplete state in life: normal in the child, abnormal in the adult (...). Concern for the poor, however, does not necessarily or even commonly extend to those who are dependent, that is to say those who own nothing and earn nothing and depend on society for their livelihood. When such persons are very young or very old, allowances are made. But when they are of the age when other persons work to earn their way and, further, if they are dependent during periods when work is to be had, dependency becomes a stigma (Moynihan 1973: 74).

16 Een terugkerend beeld in de Amerikaanse politiek is volgens Fred Block (1996) de 'vampierstaat' die bloed zuigt uit de economie.

17 In de hierop volgende bespreking beroep ik mij veelvuldig op bronnen uit Michael Katz's (1989) gezaghebbende studie naar Amerikaanse armoedebatten uit de jaren zeventig en tachtig.

Met deze veelzeggende woorden opende senator en socioloog Daniel Patrick Moynihan zijn boek over Nixon's 'Family Assistance Plan'.¹⁸ Verre van een universeel bestaanskenmerk is afhankelijkheid in Moynihan's wereldbeeld een status die mensen onderverdeelt in twee radicaal verschillende categorieën: onafhankelijken en afhankelijken. Onafhankelijken zijn normale, volledige mensen. Afhankelijken zijn abnormale, onvolledige mensen. Een individu behoort tot de onafhankelijken wanneer hij of zij betaald werk verricht – of desnoods teert op eigen bezittingen. Een individu wordt een afhankelijke als hij of zij leeft van een inkomen dat niet voortkomt uit persoonlijke verdiensten of bezittingen. Kortom, onafhankelijken profiteren van de markteconomie. Afhankelijken doen dat niet. Voordat hun lichamen zijn volgroeid en wanneer hun lichamen eenmaal weer afgezwakt zijn, mogen mensen afhankelijk, en dus 'onvolledig' zijn. Maar wanneer mensen over volgroeide, krachtige lichamen beschikken, dan verdient hun afhankelijkheid een stigma.¹⁹

Amerikaanse 'welfare'-debatten van de afgelopen drie decennia hangen aan elkaar van dergelijke definities van onafhankelijkheid en afhankelijkheid. Deze opvattingen treft men aan bij zowel conservatieve als liberale Amerikanen.²⁰ 'If a person is capable of taking care of himself,' schrijft de conservatieve commentator Martin Anderson, 'he is independent and should not qualify for any amount of welfare. To the extent that he is dependent – that is, to the extent that he cannot care for himself – to that extent he is qualified for welfare' (Anderson 1978: 162). Deze redenering veronderstelt dat 'voor zichzelf zorgen' en 'onafhankelijkheid' mogelijke, normale, en verkiesbare manieren van bestaan zijn.

Het ideaal van onafhankelijkheid – dat in de eerste plaats gebaseerd is op financiële zelfstandigheid – leidt tot een ontkenning van de verschillende wijzen waarop mensen van elkaar afhankelijk zijn. Dit ideaal laat geen plaats voor

18 Was dit Plan wet geworden, dan zou het door middel van een zogenaamde 'negatieve belasting' in feite het recht op een minimum inkomen ingesteld hebben (Katz 2001: 61).

19 Ideeën over afhankelijkheid en onafhankelijkheid zijn niet los te zien van ideeën over vrouwelijkheid en mannelijkheid. Gwendolyn Mink (1990) heeft bijvoorbeeld betoogd dat 'onafhankelijkheid' historisch gezien centraal stond in het ideaalbeeld van mannelijk burgerschap, terwijl juist afhankelijkheid een belangrijk onderdeel was van het burgerschapsideaal voor vrouwen.

20 Weliswaar bestaat binnen het wereldbeeld van liberale Amerikanen meer plaats voor de wederzijdse afhankelijkheden van mensen (Lakoff 1996), toch heeft 'afhankelijkheid' ook voor liberale Amerikanen een sterk negatieve betekenis.

een erkenning van de gedeelde afhankelijkheid van alle leden van de samenleving als het gaat om economische arrangementen en publieke voorzieningen. Bovendien ontkent dit ideaal de onvermijdelijke afhankelijkheid van zorgverleners (zie ook Knijn 1994). De econoom Gary Becker toont zijn ontkenning van deze onvermijdelijke afhankelijkheid aan wanneer hij stelt dat 'women who aren't self-sufficient should not have children' (Becker 1992). De spanning die voortvloeit uit deze ontkenning wordt voor een deel opgelost door economische afhankelijkheid van vrouwen van hun echtgenoten aanvaardbaar te maken voor *bepaalde* categorieën vrouwen. Door afhankelijke echtgenotes niet te stigmatiseren wordt geenszins afgedaan aan het uitgangspunt dat volledige volwassenheid financiële zelfstandigheid vereist.²¹ Bovendien houdt deze uitzonderingspositie in dat volwassenen alleen legitiem mogen zorgen – en een kind alleen recht heeft op zulke zorg – als er sprake is van een huwelijk. Alleenstaande moeders die van de bijstand leven, zijn daarentegen de enige categorie 'lichamelijk geschikte' volwassenen die aangeduid worden als 'afhankelijken'.²²

Door de afhankelijkheid van allen te ontkennen, en alleen de afhankelijkheid van 'welfare dependents' te benadrukken, wordt afhankelijkheid een 'discrete' in plaats van een continue variabele, met andere woorden, een variabele die mensen op kwalitatieve in plaats van kwantitatieve wijze onderscheidt. Deze differentiatie wordt versterkt door de taal waarmee Amerikanen belastingen bespreken. Belastingen zijn de 'onvervreemdbare bezittingen' van hun betalers, de zogenaamde 'tax payers'. Robert Long, redacteur van *The Welfare Debate*, illustreert deze opvatting wanneer hij stelt dat de roep om belastingverlaging door conservatieven aansluit bij 'the sentiments of many middle-class Americans who feel that their tax dollars are being used to support a class of people who do not do enough to find employment, and who live without toil – sometimes even for generations – at a level of affluence nearly equal to their own' (Long 1989: 5). Net als afhankelijkheden, verenigen belastingen burgers niet. Integendeel, net als afhankelijkheden, verdelen belastingen burgers in twee tegengestelde groepen, namelijk 'gevers' en 'nemers'.²³

21 Zoals Fraser en Gordon betogen, vereist de dichotomie tussen afhankelijkheid/onafhankelijkheid, 'the occlusion and devaluation of women's unwaged domestic and parenting labor' (1997: 143).

22 Er bestaat een uitgebreide literatuur over de positie van alleenstaande moeders in verschillende verzorgingsstaten (zie bijvoorbeeld Duncan & Edwards 1997; Knijn 1994; Knijn & Kremer 1997; Leira 1992; Lewis 1997; Orloff 1993).

Het uit-de-hand-gelopen lichaam

Adolescents may simply lack the developmental capacity and maturity to engage in the rational decision making process required for effective contraceptive use. The decision making process typical of many adolescents is characterized by egocentrism, impulsivity, and immediacy. Adolescents do not function primarily on the basis of what they know, nor on the basis of the long range consequences of their behavior. Their behavior is much more likely to be a function of what they perceive as being immediately important, fulfilling, valuable, and which satisfies their perceived and immediate needs (Weed 1989: 9).

In 1989 schreef dr. Stan Weed een rapport voor de 'Committee on Labor and Human Resources' van de Senaat waarin hij de bestaande maatregelen ter voorkoming van de tienerzwangerschappen samenvatte en analyseerde.²⁴ In het bovenstaande citaat betoogt Weed dat jongeren psychologisch gezien niet in staat zijn om voorbehoedsmiddelen op effectieve wijze te gebruiken. Door gebrekkige cognitieve vaardigheden en zelfbeheersing zijn adolescenten overgeleverd aan hun egocentrische en onmiddellijke impulsen. Vooral van belang in de context van Weed's betoog zijn de seksuele impulsen en handelingen van jongeren. Omdat zij niet in staat zijn deze impulsen op adequate wijze te beheersen, zo verklaart Weed, 'there is simply no way of separating teenage pregnancy from premature activity' (Weed 1989: 2).

Weed's diagnose van het probleem roept om een specifieke oplossing: ouders moeten hun kinderen aanmoedigen, en waar mogelijk dwingen, zich te

23 Sommigen zijn nog extremer in hun pogingen afhankelijk en onafhankelijk te onderscheiden. De conservatieve sociale wetenschapper Lawrence Mead betoogt dat 'those who merely make demands on others are not fully citizens' (Mead 1988: 47). Mead vindt dat vele bijstandsmoeders tot deze categorie behoren en zodoende in feite hun recht op burgerschap hebben opgegeven. De columnist James J. Kilpatrick had het volgende te zeggen over Nixon's FAP: 'Instead of 9.6 million persons on welfare, we would have nearly 22 million (...) These would be the permanent poor feeding like parasites on the body politic unto the end of time' (Burke & Burke 1974: 134).

24 Het percentage tieners dat elk jaar zwanger wordt is hoger in de vs dan in enig ander hoogontwikkeld industrieel land (Alan Guttmacher Institute 1999). Nederland heeft overigens het laagste vruchtbaarheidscijfer ter wereld voor jongeren (Berne & Huberman 1999).

onthouden van seksuele omgang. Aangezien jongeren lijden aan een gebrek aan 'judgement, wisdom and experience and the ability to comprehend next year's consequences for today's behavior', zijn externe maatregelen vereist om hun lichamen in de hand te houden. Bij gebrek aan zulke externe controle volgt onvermijdelijk ongecontroleerd seksueel gedrag: 'a social context which puts young people together too soon, too frequently, and too privately can be expected to produce higher rates of sexual activity and pregnancy at earlier ages' (Weed 1989: 16). Met andere woorden, het gebrek aan zelfbeheersing roept om het gebruik van autoriteit en legitimeert het opschorten van individuele rechten voor minderjarigen. Deze strategie, zo redeneert Weed, zal leiden tot een vermindering van de tienerzwangerschappen en daarmee tot afname van de afhankelijkheid van 'welfare'.

Weed's analyse en aanbevelingen zijn relevant, niet alleen omdat hij stelt dat onthouding zal leiden tot minder 'welfare'-afhankelijkheid, maar ook omdat er een frappante overeenkomst bestaat tussen de persoonlijkheidskenmerken die Weed aan jongeren toeschrijft en de manier waarop wetenschappers en critici arme mensen hebben beschreven – arme zwarten in het bijzonder –, namelijk als impulsief, ego-centrisch, en niet-rationeel. De socioloog Edward Banfield bijvoorbeeld beschreef de lagere klassen als mensen die leefden van moment tot moment: 'He is either unable or unwilling to take account of the future to control his impulses. Improvidence and irresponsibility are direct consequence of his failure to take the future into account' (Banfield 1974: 54). Net als Weed, gelooft Banfield dat gebrek aan rationeel vermogen en verantwoordelijkheidsgevoel leidt tot ongecontroleerde fysieke uitpattingen: 'Impulse governs [the lower-class individual's] behavior (...) He is therefore radically improvident: whatever he cannot use immediately he considers valueless. His bodily needs (especially for sex) and his taste for "action" take precedence over everything else' (Banfield 1974: 61). Een aantal schrijvers geeft, net als Weed, indirect blijk van hun angsten over uit-de-hand-gelopen fysieke impulsen. De angst voor agressief gedrag bijvoorbeeld wordt uitgedrukt als een bezorgdheid over het ontbreken of het onvoldoende ontwikkeld zijn van 'een goed karakter'.²⁵ Volgens de journalist Lawrence Maloney bevelen 'deskundigen' het volgende aan: 'Families, schools and communities

25 Net als afhankelijkheid heeft ook de angst voor het 'uit-de-hand-gelopen' lichaam een genderdimensie waar ik hier niet op in kan gaan. De angst voor seksualiteit richt zich voornamelijk op meisjes en vrouwen (Bordo 1993), de angst voor agressie op jongens en mannen.

[should] give more attention to the “intangibles”, such as building values and character so youngsters will have the fortitude to stay in school and avoid the traps of crime and teenage pregnancy’ (Maloney 1989: 21).

Een nauw verwante aanname is dat zelfbeheersing ontwikkeld wordt door onderschikking aan autoriteit. In zijn beruchte analyse van het zwarte gezin dicht Daniel Patrick Moynihan het ghettogeweld toe aan de dominantie van zwarte vrouwen. Moynihan’s voornaamste verontrusting was het verloren gaan van de autoriteit van vaders en de gevolgen daarvan voor het vermogen tot zelfbeheersing van de volgende generatie: ‘A community that allows large numbers of young men to grow up in broken families, dominated by women, not acquiring any stable relationship to male authority, never acquiring a set of rational expectations about the future – that community asks for and gets chaos. Crime, violence, unrest disorder (...) that is not only to be expected; it is very near to inevitable. And it is richly deserved’ (Moynihan 1992: 56). George Gilder geeft een grovere versie van dezelfde gedachtegang weer. Gezinnen in de binnenstad zijn, zegt Gilder, matriarchaal. Als gevolg daarvan heersen jongerenbendes over de samenleving: ‘If men don’t dominate as husbands and fathers, then they form violent gangs and dominate as thugs and muggers and drug lords.’

Zowel Moynihan als Gilder gaan ervan uit dat de beheersing, en het in juiste banen leiden van primaire en agressieve impulsen, traditionele machtsverhoudingen in het gezin vereisen. Voor de adequate opvoeding van jongens is het nodig dat vaders de baas zijn. ‘Welfare’ heeft de macht van mannen aangetast en verminderd en is als zodanig verantwoordelijk voor de sociale chaos in arme stedelijke gemeenschappen. Zelfs een meer gematigde schrijver zoals Christopher Lasch doet een beroep op soortgelijke argumenten. In zijn beroemde *Haven in a Heartless World* (1977) betoogt Lasch eveneens dat de overheid door in te grijpen in het gezin de autoriteit van vaders heeft aangetast, en daarmee het proces waarin kinderen hun zelfbeheersing verwerven.

Wat schrijvers als Gilder en Weed aan de rechterkant van het Amerikaanse politieke spectrum, en Moynihan en Lasch aan de linkerzijde, gemeen hebben, is dat ze sociale problemen – zwangerschap onder tieners, armoede, of misdaad – zien als voortkomend uit gebrekkige zelfbeheersing. Deze auteurs beschrijven in wezen het exacte tegendeel van Weber’s protestantse persoonlijkheid, de (nog) niet geciviliseerde burger: het individu dat zijn onmiddellijke behoeften en wensen niet kan of wil beheersen en die geen oog heeft voor toekomstige gevolgen. Door sociale problemen te doen voorkomen als producten van het gebrek aan zelfbeheersing, impliceren deze schrijvers dat fysieke zelfbeheersing een fragiele prestatie is: gevaarlijke libidinale en agressieve

impulsen liggen onder een dun laagje socialisatie op de loer. Dit beeld legitimeert hiërarchische machtsverhoudingen. Immers, door te stellen dat de opvoeding alleen goed kan verlopen door middel van traditionele machtsverhoudingen, legitimeren deze schrijvers ongelijkheden en hiërarchieën in naam van de sociale orde, en de-legitimeren zij overheidsingrijpen ten bate van zwakkere sociale groepen.

Prikkels tot werken

What I am proposing is that the Federal Government build a foundation under the income of every American family with dependent children that cannot care for itself – and wherever in America that family may live (...). The national floor under incomes for working or dependent families is not a 'guaranteed income'. (...) Now, during the presidential campaign last year, I opposed such a plan. I oppose it now and I will continue to oppose it, and this is the reason: A guaranteed income would undermine the incentive to work: the family plan that I propose increases the incentive to work (...). What America needs now is not more welfare but more 'workfare' (Nixon, August 8, 1969).

In 1969 introduceerde president Richard Nixon zijn Family Assistance Plan (FAP). Hoewel dit Plan arme kinderen een inkomensgarantie zou hebben gegeven en de hoeveelheid mensen die voor een uitkering in aanmerking kwamen zou hebben verdubbeld, rechtvaardigde Nixon zijn voorstel niet door een beroep te doen op medeleven of op een recht op economische zekerheid. Toen hij zijn Plan aan het Amerikaanse publiek en het Congres voorlegde gaf Nixon als voornaamste argument voor het FAP dat dit Plan de prikkels tot werken onder de armen zou versterken, en daarmee een verschuiving van 'welfare' naar 'workfare' teweeg zou brengen. De openingspassage van Nixon's redevoering in het Congres maakt duidelijk hoe belangrijk dit argument was. Alhoewel de passage begint met een beroep op wederzijdse verplichtingen, draagt Nixon als doorslaggevend argument aan dat het FAP een positief effect zou hebben op de economische prikkelstructuur. 'A measure of the greatness of a powerful nation is the character of life it creates for those who are powerless to make ends meet. If we do not find a way to become a working nation that properly cares for the dependent, we shall become a Welfare State that undermines the incentive of the working man' (Nixon, August 8, 1969). Met deze woorden hoopte Nixon het Congres en de kiezers ervan te overtuigen dat een uitbreiding van overheidsvoorzieningen gerechtvaardigd was *en* pro-

beerde hij tegelijkertijd vast te houden aan de verheerlijking van de onafhankelijkheid. Door zich te richten op de effecten die het Plan zou hebben op de prikkels tot werken, trachtte Nixon de uitbreiding van de sociale overheidsuitgaven te verenigen met de ideologie van de 'self-help'.

Nixon's verwijzing naar de prikkels tot werken is gebaseerd op een specifiek mensbeeld. Beide speeches suggereren dat menselijk handelen gestuurd wordt door marktmechanismen: mensen worden gemotiveerd door het vooruitzicht op onmiddellijke financiële winst, en ze worden gedemotiveerd door het vooruitzicht op onmiddellijk financieel verlies. De volgende passage uit zijn speech voor het Congres maakt duidelijk dat Nixon ervan uitgaat dat zijn toehoorders zijn eigen veronderstellingen over de menselijke natuur delen: 'We fully expect people to follow their self-interest in their business dealings; why should we be surprised when people follow their self-interest in their welfare dealings? That is why we propose a plan in which it is in the interest of every employable person to do his fair share of work.' Nixon gebruikt dezelfde logica om het principe achter een gegarandeerd minimum inkomen te verwerpen. 'We could adopt a "guaranteed minimum income for everyone", which would appear to wipe out poverty overnight. It would also wipe out the basic economic motivation for work, and place an enormous strain on the industrious to pay for the leisure of the lazy.' De ironie is dat Nixon met deze passage aanduidt dat hij niet gelooft dat individuen beschikken over een interne of autonome wil tot werken en dat ze, zo mogelijk, lui door het leven zullen gaan. Al spreekt Nixon dus van 'the wonder of the American character [which is] that so many have the spark and the drive to fight their way up', wat hij, en diegenen die hij probeert te overtuigen, blijkbaar verwachten is dat zonder economische noodzaak mensen niet gemotiveerd zijn om te werken, zich zelf te onderhouden, of voor een betere toekomst te vechten (Nixon, August 11, 1969).

Het idee dat 'welfare' verbonden moet zijn met werk heeft een lange geschiedenis in de Amerikaanse politiek. Volgens de historicus Daniel Levine hadden zelfs voorstanders van de New Deal een aversie tegen het Engelse stelsel van 'iets geven voor niets' (Levine 1988: 244). Daarom stelden zij een stelsel in van 'work relief' in plaats van onvoorwaardelijke bijstand, zelfs al kostte deze eerste strategie meer dan de tweede gekost zou hebben. Volgens de historici Grubb en Lazerson (1982) is de roep om 'workfare' een constant kenmerk geweest van de Amerikaanse verzorgingsstaat.

From WIN, instituted in 1967 to register eligible welfare recipients for jobs, to the elaborate programs of public sector jobs in Carter's welfare reforms, to

Reagan's workfare proposals, the impulse to convert 'liabilities' to 'assets' by forcing or encouraging welfare recipients to work has been constant (Grubb & Lazerson 1982: 194).

Gedurende de afgelopen twintig jaar zijn Amerikaanse politici voortdurend tot de conclusie gekomen dat werken de beste oplossing was voor het probleem van 'welfare' en 'afhankelijkheid'. Desalniettemin was Richard Nathan aan het eind van de jaren tachtig verheugd over het feit dat een 'new-style workfare' op komst was. De uitbreiding van de publieke voorzieningen in de jaren zestig maakte, volgens Nathan, het volgende duidelijk: 'We may not be doing people a favor if we transmit signals about welfare rights and entitlements in a society that has a deep and strong Calvinist tradition that practically deifies the work ethic' (Nathan 1987: 61). Mickey Kaus constateerde aan het einde van de jaren tachtig een dergelijke consensus. Zowel conservatieven als liberalen geloofden, zegt Kaus, dat 'the way to break the "cycle of poverty" was to get [single mothers on welfare] into the work force.' De consensus was de uitkomst van een compromis: 'If conservatives would pay for the necessary training and day care, liberals would give up the idea that welfare mothers had a "right" not to work' (Kaus 1989: 67).

Zowel de overtuiging dat 'able-bodied' individuen (buitenshuis) dienen te werken om 'welfare' te ontvangen als de weerzin tegen 'welfare' als recht duiden op de angst dat een inkomensgarantie de werkethiek zou ondermijnen. Een man die door journalist Lawrence Maloney geïnterviewd werd geeft dit denkbeeld duidelijk weer: 'Poor people may be poor, but they aren't stupid. If you make it easier for them to live without working, many of them will, just as those in other income groups would' (Maloney 1989: 12). Het belang dat men blijkt deze uitspraken hecht aan de werkethiek, en de bezorgdheid die men uitspreekt over het feit dat sociale zekerheid die ethiek zou ondermijnen, wijzen wederom op de veronderstelling dat mensen in essentie lui en ongedisciplineerd zijn, en dus externe dwang nodig hebben om tot juist handelen te komen. Een gevoel van sociale zekerheid werkt, volgens deze logica, passiviteit in de hand en tast de kennelijk zeer fragiele wens tot werken aan. De conservatieve George Gilder voert deze redenering nog verder door. Hij betoogt expliciet dat sociale onzekerheid nodig is om mensen te disciplineren en om ze klaar te maken voor de eisen van de economie: 'When too many people know where they are going the economy doesn't get very far. The particular moral hazards of various policies accumulate into a collective danger of national sclerosis, an economy that is closed to the necessarily risk-fraught and unknown future' (Gilder 1981: 113).

Geciviliseerd of gestigmatiseerd?

In *Het Civilisatieproces* stelt Norbert Elias dat onder toenemende fysieke veiligheid en groeiende wederzijdse afhankelijkheid tussen sociale groepen, individuen meer rekening gaan houden met elkaar en meer beheersing gaan uitoefenen over hun fysieke impulsen. De Swaan bouwt in zijn *In Care of the State* voort op deze stellingen. In hoogontwikkelde industriële samenlevingen zijn individuen zich niet alleen meer bewust van hun wederzijdse afhankelijkheid en beter in staat zelfbeheersing uit te oefenen. Ze beschikken ook over een 'social consciousness' – de overtuiging dat de overheid verantwoordelijkheid draagt voor de economische zekerheid van burgers, gekoppeld aan een bereidheid om bij te dragen aan deze collectieve zorg. Maar de Amerikaanse 'welfare'-debatten van de jaren zeventig en tachtig geven weinig blijk van 'social consciousness'. Het idee dat mensen recht hebben op economische zekerheid is zeer controversieel. Die controverse houdt nauw verband met twee steeds terugkerende thema's: ten eerste spreekt uit de Amerikaanse politieke retoriek een diepe overtuiging dat volledige onafhankelijkheid vereist is voor volwassenheid, en dat het afhankelijk zijn van anderen alleen een abnormale, gestigmatiseerde minderheid van volwassenen betreft. Een tweede steeds terugkerende gedachtegang is dat sociale minderheden, waaronder jongeren, zwarten, en armen probleemgedrag vertonen omdat ze lijden aan een gebrek aan lichamelijke beheersing.

Hoe valt dit contrast tussen het beeld dat De Swaan schetst van het moderne tijdperk en de dominante Amerikaanse politieke cultuur van de jaren zeventig en tachtig te begrijpen? De figuratiesociologie biedt slechts gedeeltelijk bevredigende antwoorden. De Swaan zelf wijst op de specifieke configuratie van sociale klassen en overheidsbureaucratie in de Verenigde Staten – met name de uitzonderlijk sterke positie van de middenklasse – die de komst van sociale wetgeving heeft vertraagd. Wat later heeft Nico Wilterdink (1995b) betoogd dat globalisering de wederzijdse afhankelijkheid van groepen binnen landen heeft verzwakt, en daarmee het collectiviseringsproces binnen landen heeft omgekeerd. Volgens Wilterdink is deze ommekeer in de vs eerder begonnen en ingrijpender geweest dan elders. Tezamen geven De Swaan en Wilterdink een mogelijke verklaring voor het gebrek aan 'social consciousness' in de Amerikaanse politieke cultuur: aangezien de reële wederzijdse afhankelijkheden tussen sociale groepen op bepaalde cruciale momenten zwakker zijn geweest – dat wil zeggen, tijdens de expansie en de herstructurering van de verzorgingsstaat – zijn ook de subjectieve ervaringen van die wederzijdse afhankelijkheden zwakker. De vs was 'laat' in het consolideren

van collectieve zorg arrangementen en 'vroeg' in de afbouw daarvan. Het is dus te verwachten dat men onder de Amerikaanse bevolking een minder sterk gevoel voor 'social consciousness' aantreft dan onder de bevolking van andere hoogontwikkelde industriële landen.

Maar verschillen en verschuivingen in de hechtheid van de afhankelijkheidsrelaties zijn onvoldoende om de teneur en de uitkomsten van de Amerikaanse 'welfare'-debatten van de jaren zeventig en tachtig te verklaren. Deze debatten wijzen op diepere en belangrijker verschillen in politieke cultuur tussen verzorgingsstaten dan de Nederlandse figuratiesociologie erkent.²⁶ De kracht van 'het stigma van de afhankelijkheid', 'het uit-de-hand-gelopen lichaam' en 'de prikkels tot werken', de weerklank van deze thema's onder de Amerikaanse bevolking, en hun invloed op het Amerikaanse beleid van de afgelopen decennia wijzen niet op een zwakkere versie van De Swaan's 'social consciousness'. Ze wijzen op het geheel andere kader waarmee Amerikaanse politici en critici getracht hebben de rol van de staat, de basis voor het samenleven, en de natuur van het individu te begrijpen en weer te geven.²⁷

Dit kader heeft decennia lang de publieke discussie over 'welfare' overheerst. Dezelfde beelden en symbolen die in de jaren zeventig en tachtig centraal stonden hebben in de jaren negentig de toon gezet voor de bespreking van 'welfare' onder wetenschappers en voor de wetgeving rondom 'welfare' onder politici.²⁸ Sterker nog, diegenen die in 1996 de inkomensgarantie voor alleenstaande moeders (AFDC) afschaften, hanteerden daarbij precies de denkbeelden en redeneringen die ten grondslag liggen aan het 'stigma van de afhankelijkheid' en de angst voor 'het uit-de-hand-gelopen lichaam'. President Clinton verklaarde bijvoorbeeld dat voormalige bijstandstrekkers 'deserve a change at independence'. Onderdeel van de nieuwe wet was bovendien de

26 In een latere formulering van dit betoog maakt Wilterdink (1995c) meer ruimte voor zulke verschillen.

27 Zowel de angst voor het 'uit-de-hand-gelopen lichaam' als 'het stigma van de afhankelijkheid' zijn nauw verbonden met de geschiedenis van de rassenverhoudingen in de vs. Martin Gilens (1999) betoogt bijvoorbeeld dat het geloof dat zwarten lui zijn en niet willen werken de voornaamste reden is dat Amerikaanse blanke Amerikanen tegen 'welfare' zijn. Ook de kracht van het woord 'onafhankelijkheid' kan niet los gezien worden van de betekenis die dit begrip historisch gezien heeft gehad in de verhoudingen tussen de blanke en zwarte bevolking (Mink 1990).

28 Een voorbeeld van relatief liberale wetenschappers die serieus ingaan op de gedachtegang dat 'welfare' luiheid en promiscue seks in de hand werkt is Edin en Lein's (1997) *Making Ends Meet*.

'New Sexual Abstinence Program' dat van scholen eist dat deze de gevaren van buitenechtelijke seks onderwijzen.²⁹ Hoe marginaal de legitimering van sociale rechten was geworden, werd wel duidelijk toen een lid van het Huis van Afgevaardigden verklaarde dat 'people are not entitled to anything but opportunity' (1996).

Het culturele kader dat de afgelopen decennia de Amerikaanse publieke discussie over 'welfare' heeft bepaald brengt een zwakte in de figuratiesociologische benadering aan het licht. Hoewel Amerikanen in werkelijkheid afhankelijk zijn van zeer complexe economische en politieke structuren, weerspiegelen de dominante culturele kaders waarmee zij het overheidsingrijpen bespreken deze sociale verbanden en afhankelijkheden geenszins (zie ook Derne 1994). De 'materiële', economische en politieke afhankelijkheden van burgers brengen dus niet zonder meer het culturele 'gereedschap' (Swidler 1986) met zich mee waarmee die zelfde burgers op accurate wijze de relaties waarvan zij deel uitmaken kunnen waarnemen.

Het is mogelijk dat de Nederlandse figuratiesociologen de betekenis van cultuur gemist hebben omdat de Nederlandse samenleving in de tijd van hun opkomst zo overheerst werd door juist die culturele schemata die 'social consciousness' bevorderden.³⁰ Het idee van interdependentie tussen burgers, allang onderdeel van de Nederlandse politieke cultuur, was ook prominent in het Nederlandse publieke discours van de jaren zeventig en tachtig (Lijphart 1975).³¹ Bovendien waren Nederlanders aan het einde van de jaren tachtig, zelfs voor Europese begrippen, uitzonderlijk in hun vaste overtuiging dat mensen geen externe prikkels behoeften om hard te werken (International Social Survey Programme 1989). Engbersen en collega's merkten nog in de vroege jaren

29 Op Amerikaanse scholen heeft de zogenaamde 'abstinence-only' benadering tot seksuele voorlichting zich inderdaad in recente jaren uitgebreid (Darroch, Landry, & Singh 2000).

30 Tijdens de jaren zeventig waren de voorzieningen van de Nederlandse verzorgingsstaat zo populair dat Adam Szirmai (1988) spreekt van een 'ethic of equalization'. Deze ethiek liep door alle sociale klassen heen. Ook in het decennium dat volgde speelde sociale klasse in Nederland een minder prominente rol in het bepalen van houdingen ten aanzien van een gegarandeerd minimum dan elders het geval was (Kluegel & Miyano 1995).

31 Dat Nederlands figuratiesociologen het bewustzijn van wederzijdse afhankelijkheden in moderne samenlevingen zo vanzelfsprekend achten is opmerkelijk, aangezien Elias zelf suggereert dat het civiliseringsproces ertoe leidt dat zowel het gevoel verbonden te zijn als het gevoel autonoom te zijn toeneemt.

negentig op dat 'the Dutch cherish the importance of the voluntary character of labor' (1993: 20). Kortom, in de Nederlandse samenleving van de jaren zeventig en tachtig treffen we precies die culturele schemata aan waarvan De Swaan en anderen aannemen dat ze kenmerkend zijn voor moderne verzorgingsstaten in het algemeen.

Het beeld dat de Nederlandse figuratiesociologie schetst van de moderne samenleving mag dan niet opgaan voor de Verenigde Staten. Toch brengt juist deze figuratiesociologie – met haar nadruk op de rol van zelfbeheersing in politieke processen – een van de meest uitzonderlijke aspecten van de Amerikaanse politieke cultuur van de afgelopen decennia in beeld: de vanzelfsprekende veronderstelling dat zelfbeheersing, met name over de fysieke impulsen, een zeer fragiele verworvenheid is, een verworvenheid die gemakkelijk door de verkeerde externe prikkels ongedaan gemaakt kan worden. In hun genealogie van het woord 'dependency' stellen Nancy Fraser en Linda Gordon (1997) dat 'welfare dependency' tegenwoordig associaties oproept van individuele pathologie en uit-de-hand-gelopen seksualiteit. Maar Fraser en Gordon denken ten onrechte dat die ideeën samenhangen met structurele kenmerken van de 'post-industriële samenleving' en individualisme. Hoewel hun analyse zeer informatief is met betrekking tot de vs, gaan de auteurs voorbij aan het feit dat de angsten voor seksuele uitpattingen geenszins een gevolg zijn van laatkapitalistische economieën. Sterker nog, de angst voor het uit-de-hand-gelopen lichaam is wellicht een sleutel tot what Jill Quadagno (1991) het 'nieuwe Amerikaanse exceptionalisme' heeft genoemd: het feit dat de aantastingen van de bijstand en sociale verzekeringen in de vs veel drastischer en veel minder omstreden zijn geweest dan elders.

Maar als culturele betekenissen van het individu, het samenleven, en de staat niet slechts de onderliggende economische en politieke verhoudingen weerspiegelen, dan heeft dit feit een belangrijke implicatie voor de figuratiesociologie. Het wordt dan nodig om het domein van culturele betekenissen theoretisch te onderscheiden van andere dimensies van het sociale leven. Hoe kunnen we in theorie en in onderzoek plaats maken voor de relatieve autonomie van cultuur? Een eerste stap is, zoals de Amerikaanse cultuursocioloog William Sewell heeft betoogd, in te zien dat 'culture has a semiotic structuring principle that is different from the political, economic, or geographical structuring principles that also inform action' (Sewell 1999: 48). Ten tweede wordt het belangrijk om aandacht te schenken aan 'betekenisproducerende' instellingen zoals media, kerken, universiteiten en 'think tanks', en aan de ideeën, symbolen, denkbeelden en vanzelfsprekendheden die deze instellingen uitdragen. Tenslotte is het belangrijk om te erkennen dat 'betekenis-

structuren', wanneer ze eenmaal geïnstitutionaliseerd zijn, veel langer kunnen doorleven dan de specifieke economische en politieke context waarin ze zijn ontstaan (Weber 1958).

De culturele voorwaarden voor de legitimering van collectieve economische zekerheid

Culturele betekenissen oefenen invloed uit op de verwachtingen die het kiezerspubliek, politici, en sociale wetenschappers van de overheid koesteren. Alhoewel de figuratiesociologie in theorie geen plaats inruimt voor de structurerende kracht die uitgaat van culturele schemata, verschaft het beeld dat De Swaan en anderen van het moderne tijdperk schetsen een aantal bouwstenen om na te denken over de rol van culturele denkbbeelden. Uit De Swaan's formulering van 'social consciousness' kunnen een aantal hypothesen afgeleid worden over de denkbbeelden die gunstige voorwaarden scheppen voor de legitimering van collectieve economische zekerheid en de denkbbeelden die daarvoor ongunstige voorwaarden scheppen: wanneer de heersende culturele schemata binnen een land nadruk leggen op de autonomie van individuen en hun gebrek aan interne beheersing, dan wordt het moeilijk om een inkomensgarantie als praktisch of legitiem af te schilderen. Wanneer echter de dominante culturele schemata nadruk leggen op de interdependentie van individuen en op hun vermogen tot zelfbeheersing, dat wordt het gemakkelijker om een recht op economische zekerheid te verdedigen. De andere mogelijke combinaties – sterke zelfbeheersing en autonome individuen, of wederzijds afhankelijke individuen met fragiele zelfbeheersing – maken publieke steun voor collectieve economische zekerheid mogelijk maar kwetsbaar.

Er zijn binnen iedere nationale context natuurlijk meerdere manieren waarop gesproken en gedacht wordt over het lichaam, het individu en het samenleven. Maar die denkbbeelden en symbolen die overheersen creëren tezamen meer of minder gunstige omstandigheden voor de legitimering van collectieve economische zekerheid. Het is immers aan de hand van de dominante veronderstellingen over de menselijke natuur en de sociale verhoudingen dat politici, politieke commentatoren en het kiezerspubliek de uitvoerbaarheid van beleidsvoorstellen inschatten. Verschillen zijn niet altijd onmiddellijk zichtbaar, vooral niet wanneer ze op het eerste gezicht overeenkomsten vertonen. Globale culturele verschuivingen, zoals de seksuele revolutie aan het eind van de jaren zestig, en de opkomst van het neo-liberalisme aan het eind van de jaren tachtig, gaan gepaard met ogenschijnlijk overeenkomstige discoursen.

Maar de manier waarop deze globale discoursen worden geïnterpreteerd, en hoe ze denkbeelden over individu en samenleving structureren, varieert per nationale context.

De toekomst van de collectieve economische zekerheid in landen zoals Nederland bevindt zich precies op dat snijpunt van globale en nationale ontwikkelingen, en van verandering en continuïteit. Het begrip 'social consciousness' geeft goed aan welke culturele schemata dominant waren in de jaren zeventig en tachtig. Maar geldt hetzelfde voor de jaren negentig en het begin van de eenentwintigste eeuw? Er zijn aanwijzingen dat de politieke cultuur in Nederland verandert. Vooral onder politici is financiële afhankelijkheid van alleenstaande moeders van de overheid niet langer onproblematisch. Het participeren van alle burgers in de samenleving door middel van betaald werk is een belangrijk thema geworden. Betekenen deze veranderingen dat de Nederlandse verzorgingsstaat voorbestemd is tot Amerikanisering, zoals vele critici suggereren? Alhoewel het dominante mensbeeld misschien opschuift in de richting van een 'Amerikaanse stijl'-verheerlijking van onafhankelijkheid, blijft de sociale integratie van alle burgers binnen een nationale gemeenschap een belangrijk en steeds terugkerend thema in de Nederlandse politiek, wetenschap, en media.³² Ten tweede, en misschien wel belangrijker: er zijn nog geen aanwijzingen dat het Nederlandse publiek of beleid opschuift in de richting van 'Amerikaanse stijl'-angst over het 'uit-de-hand-gelopen-lichaam' en de bijbehorende roep om strenge externe controles.³³ Dus hoewel het draagvlak voor de collectieve economische zekerheid tijdens de jaren negentig wat lijkt te

32 Zelfs nu het Nederlandse publieke discours een grotere nadruk legt op de economische onafhankelijkheid van burgers, wordt dat belang vaak geplaatst binnen het kader van de 'sociale cohesie' (zie bijvoorbeeld Bussemaker et al. 1997: 99). De toespraak die Koningin Beatrix in 1995 hield ter herdenking van de Tweede Wereldoorlog geeft aan dat het begrip van wederzijdse afhankelijkheden en verplichtingen een pregnant thema blijft in het Nederlandse politieke discours. De koningin moedigde haar luisteraars aan zich bewust te blijven van hun onderlinge verbondenheid en wederzijdse verantwoordelijkheden.

33 Sinds de verandering in de Algemene Bijstandswet zijn moeders die van de bijstand leven nu verplicht werk te zoeken als hun kinderen ouder zijn dan vijf jaar. Knijn en Van Wel (1999) vonden eind jaren negentig dat ambtenaren meer geneigd waren tot voorzichtig stimuleren in het uitvoeren van de nieuwe wet dan tot het uitoefenen van harde druk. Recentelijk is dit beleid echter minder voorzichtig geworden.

zijn verzwakt, is het dominante culturele klimaat geenszins geneigd tot een volledige verwerping daarvan.³⁴

Interpretaties van individu en samenleven enerzijds, en van het lichaam en diens impulsen anderzijds, creëren tezamen meer of minder gunstige omstandigheden voor de legitimering van collectieve economische zekerheid. Deze interpretaties variëren tussen verzorgingsstaten en ze verschuiven met de tijd. Wanneer, zoals het geval was in de Nederlandse samenleving van de jaren zeventig en tachtig, en in mindere mate in de jaren negentig, mensen het gevoel hebben interdependent te zijn en vertrouwen hebben in interne lichaamsbeheersing, dan kan het recht op economische zekerheid redelijk en wenselijk voorkomen. Maar zoals de Amerikaanse 'welfare'-debatten uit dezelfde periode aanduiden, zijn het bewustzijn van wederzijdse afhankelijkheid en het vertrouwen in interne controle geen structurele kenmerken van verzorgingsstaten. De veronderstelde autonomie van het individu en fragiliteit van de zelfbeheersing maken dat men in de vs collectieve economische zekerheid onpraktisch en zelfs gevaarlijk vindt. Sociologen zijn zelf deel van de sociale wereld die ze bestuderen en herkennen daardoor vaak niet de werking en betekenis van culturele schemata (Friedland & Alford 1991). Maar om te begrijpen waarom het legitimeren van inkomensgaranties in bepaalde landen gemakkelijker is dan in andere, is het belangrijk om rekening te houden met de variatie en verandering in het conceptuele apparaat waarmee mensen zich een beeld vormen van het samenleven en de beheersing van lichamen.

Bibliografie

1996. After the President Acts, More in Party Back Measure in House. *New York Times*, 1 August.
- Alan Guttmacher Institute. 1999. *Facts in Brief: Teen Sex and Pregnancy*. New York: Alan Guttmacher Institute.
- Anderson, Martin. 1978. *Welfare: The Political Economy of Welfare Reform in the United States*. Stanford: Hoover Institution Press.
- AuClaire, Philip A. 1984. Public Attitudes Toward Social Welfare Expenditures. *Social Work* (March-April).

34 Het SCP-rapport van 1998 suggereerde zelfs dat de verzorgingsstaat in Nederland een soort 'civil religion' is geworden, en daarmee een bron van solidariteit en identificatie onder burgers (SCP 1998: 117).

- Banfield, Edward C. 1974. *The Unheavenly City Revisited*. Boston: Little, Brown and Company.
- Becker, Gary S. 1992. Revamp Welfare to Put Children First. *Business Week*, March 30, 13.
- Berne, Linda, & Barbara Huberman. 1999. *European Approaches to Adolescent Sexual Behavior and Responsibility*. Washington, DC: Advocates for Youth.
- Block, Fred L. 1996. *The Vampire State: And Other Myths and Fallacies About the U.S. Economy*. New York: New Press.
- Bordo, Susan. 1993. *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. Berkeley: University of California Press.
- Brodie, Mollyann. 1995. *The Four Americas: Government and Social Policy Through the Eyes of America's Multi-racial and Multi-ethnic Society*. Menlo Park: Kaiser Family Foundation.
- Burke, Vincent J., & Vee Burke. 1974. *Nixon's Good Deed*. New York: Columbia University Press.
- Bussemaker, Jet, Annemieke van Drenth, Trudie Knijn, & Janneke Plantenga. 1997. Lone Mothers in the Netherlands. In *Lone Mothers in European Welfare Regimes: Shifting Policy Logics*, edited by J. Lewis. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Cantillon, Bea. 1997. The Challenge of Poverty and Exclusion. In *Family, Market and Community: Equity and Efficiency in Social Policy*. Paris: OECD.
- Darroch, Jacqueline E., David J. Landry, & Susheela Singh. 2000. Changing Emphases in Sexuality Education in U.S. Public Secondary Schools, 1988-1999. *Family Planning Perspectives* 32 (5): 204-211, 265.
- Derné, Steve. 1994. Cultural Conception of Human Motivation and Their Significance for Culture Theory. In *The Sociology of Culture: Emerging Theoretical Perspectives*, edited by D. Crane. Cambridge, MA: Blackwell.
- Dobbin, Frank. 1994. *Forging Industrial Policy: The United States, Britain, and France in the Railway Age*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Duncan, Simon, & Rosalind Edwards, eds. 1997. *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* London: UCL Press.
- Edin, Kathryn, & Laura Lein. 1997. *Making Ends Meet: How Single Mothers Survive Welfare and Low-Wage Work*. New York: Russell Sage Foundation.
- Elias, Norbert. 1994. *The Civilizing Process*. Translated by Edmund Jephcott. Oxford: Blackwell Press.
- Engbersen, et al. 1993. *Cultures of Unemployment: A comparative Look at Long-term Unemployment and Urban Poverty*. Boulder: Westview Press.
- Esping-Andersen, Gösta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, Gösta. 1997. Welfare States at the End of the Century: The Impact of Labour Market, Family and Demographic Change. In *Family, Market and Community: Equity and Efficiency in Social Policy*. Paris: OECD.

- Fraser, Nancy, & Linda Gordon. 1997. A Genealogy of 'Dependency': Tracing a Keyword of the u.s. Welfare State. In *Justice Interruptus: Critical Reflections on the 'Postsocialist' Condition*. Routledge: New York.
- Friedland, Roger, & Robert R. Alford. 1991. Bringing Society Back In: Symbols, Practices and Institutional Contradictions. In *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, edited by P. J. DiMaggio and W. W. Powell. Chicago: Chicago University Press.
- Gilder, George. 1981. *Wealth and Poverty*. New York: Basic Books.
- Gilens, Martin. 1999. *Why Americans Hate Welfare: Race, Media, and the Politics of Antipoverty Policy*. Chicago: Chicago University Press.
- Grubb, W. Norton, & Marvin Lazerson. 1982. *Broken Promises: How Americans Fail Their Children*. New York: Basic Books.
- Haskell, Thomas L. 1985. Capitalism and the Origins of the Humanitarian Sensibility, Parts 1 and 2. *American Historical Review* 90 (3): 339-61; 547-66.
- Howard, Christopher. 1993. The Hidden Side of the American Welfare State. *Political Science Quarterly* 108 (3): 403-436.
- International Social Survey Programme. 1989. ISSP 1987 – Social Inequality. Cologne: University of Cologne.
- Katz, Michael B. 1989. *The Undeserving Poor: From the War on Poverty to the War on Welfare*. New York: Pantheon.
- Katz, Michael B. 2001. *The Price of Citizenship: Redefining the American Welfare State*. New York: Metropolitan Books.
- Kaus, Mickey. 1989. Is it Hype or True Reform. In *The Welfare Debate*, edited by R.E. Long. New York: H.W. Wilson Company.
- Kluegel, James R., & Masaru Miyano. 1995. Justice Beliefs and Support for the Welfare State in Advanced Capitalism. In *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-Communist States*, edited by J. R. Kluegel, D.S. Mason & B. Wegener. New York: Aldine de Gruyter.
- Knijin, Trudie. 1994. Fish without Bikes: Revision of the Dutch Welfare State and its Consequences for the (In)Dependence of Single Mothers. *Social Politics* 1 (1): 83-105.
- Knijin, Trudie, & Monique Kremer. 1997. Gender and the Caring Dimension of Welfare States: Toward Inclusive Citizenship. *Social Politics* (Fall): 328-61.
- Knijin, Trudie, & Frits van Wel. 1999. *Zorgen voor de kost: alleenstaande moeders en de nieuwe Bijstandswet*. Utrecht: Uitgeverij swp.
- Lakoff, George. 1996. *Moral Politics: What Conservatives Know That Liberals Don't*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lasch, Christopher. 1977. *Haven in a Heartless World: The Family Besieged*. New York: Basic Books.
- Leira, Arnlaug. 1992. *Welfare States and Working Mothers: The Scandinavian Experience*. New York: Cambridge University Press.

- Levine, Daniel. 1988. *Poverty and Society: The Growth of the American Welfare State in International Comparison*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- LeVine, Robert A. 1984. Properties of Culture: an Ethnographic View. In *Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotion*, edited by R.A. Shweder & R.A. LeVine. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, Jane, ed. 1997. *Lone Mothers in European Welfare Regimes: Shifting Policy Logics*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Lijphart, Arend. 1975. *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*. 2nd ed. Berkeley: University of California Press.
- Long, Robert Emmet, ed. 1989. *The Welfare Debate*. New York: H.W. Wilson Company.
- Maloney, Lawrence. 1989. Welfare in America: Is it a Flop? In *The Welfare Debate*, edited by R. E. Long. New York: H.W. Wilson.
- Marshall, T.H. 1950. *Citizenship and Social Class, and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mead, Lawrence M. 1988. The New Welfare Debate. *Commentary* 65.3 (March): 44-52.
- Mink, Gwendolyn. 1990. The Lady and the Tramp: Gender, Race, and the Origins of the American Welfare State. In *Women, the State, and Welfare*, edited by L. Gordon. Madison: University of Wisconsin Press.
- Moynihan, Daniel P. 1973. *The Politics of a Guaranteed Income: The Nixon Administration and the Family Assistance Plan*. New York: Random House.
- Moynihan, Daniel P. 1992. How the Great Society "Destroyed the American Family". *Public Interest* 108 (Summer): 53-64.
- Nathan, Richard. 1987. Will the Underclass Always be with Us? *Society* (24 (March-April): 57-62.
- Newman, Katherine S. 1999. *Falling from Grace: Downward Mobility in the Age of Affluence*. Berkeley: University of California Press.
- Nixon, Richard. August 8, 1969. Address to Nation on Domestic Programs.
- Nixon, Richard. August 11, 1969. Special Message to the Congress on Reform of the Nation's Welfare System.
- O'Hare, W.P. 1996. *A New Look at Poverty in America*. Washington DC: Population Reference Bureau.
- Orloff, Ann Shola. 1988. The Political Origins of America's Belated Welfare State. In *The Politics of Social Policy in the United States*, edited by M. Weir, A.S. Orloff and T. Skocpol. Princeton: Princeton University Press.
- Orloff, Ann Shola. 1993. Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. *American Sociological Review* 58 (June): 303-328.
- Pierson, Paul. 1995. The Creeping Nationalization of Income Transfers in the United States, 1935-94. In *European Social Policy: Between Fragmentation and Integration*, edited by S. Leibfried and P. Pierson. Washington: Brookings Institute.

- Quadagno, Jill. 1994. *The Color of Welfare: How Racism Undermined the War on Poverty*. New York: Oxford University Press.
- Quadagno, Jill. 1999. Creating a Capital Investment Welfare State: The New American Exceptionalism. *American Sociological Review* 64 (1): 1-10.
- Rubin, Lillian B. 1994. *Families on the Faultline: America's Working Class Speaks About the Family, the Economy, Race, and Ethnicity*. New York: Harper Collins.
- SCP. 1998. Sociaal en Cultureel Rapport 1998. Rijswijk: SCP.
- Sewell, William H. 1999. The Concept(s) of Culture. In *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture*, edited by V.E. Bonnell and L. Hunt. Berkeley: University of California Press.
- Skocpol, Theda. 1992. *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Swaan, Abram de. 1981. The Politics of Agoraphobia: On Changes in Emotional and Relational Management. *Theory and Society* 10: 359-385.
- Swaan, Abram de. 1988. *In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era*. New York: Oxford University Press.
- Swidler, Ann. 1986. Culture in Action: Symbols and Strategies. *American Sociological Review* 51: 273-286.
- Stolk, Bram van & Cas Wouters. 1983. *Vrouwen in Tweestrijd: Tussen Thuis en Tenuis. Relatieproblemen in de Verzorgingsstaat. Opgetekend in een Crisiscentrum*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Szirmai, Adam. 1988. *Inequality Observed: A Study of Attitudes Towards Income Inequality*. Aldershot: Avebury.
- Veen, Romke J. van der. 1996. Social Solidarity: The Development of the Welfare State in the Netherlands and the United States. In *Social and Secure? Politics and Culture of the Welfare State: A Comparative Inquiry*, edited by H. Bak, F. van Holthoon & H. Krabbendam. Amsterdam: vu University Press.
- Weber, Max. 1958. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Translated by Talcott Parsons. New York: Charles Scribner's Sons.
- Weed, Stan E. 1989. Current Patterns and Programs for Teenage Pregnancy Prevention: A summary for Policy Makers. Washington DC: Government Printing Office.
- Wilterdink, Nico. 1995a. Civilisatie en cultuur opnieuw bezien. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 22 (2): 350-367.
- Wilterdink, Nico. 1995b. Increasing Income Inequality and Wealth Concentration in the Prosperous Societies of the West. *Studies in Comparative International Development* 30.3: 3-23.
- Wilterdink, Nico. 1995c. Internationalisering en binnenstatelijke ongelijkheid. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 22.1: 181-205.
- Wouters, Cas. 1986. Formalization and Informalization: Changing Tension Balances in Civilizing Processes. *Theory, Culture, and Society* 3 (2): 1-18.